



صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

معاونت سیاسی

اداره پژوهش‌های سیاسی

آموزش مجازی در شرایط کرونایی چالش‌ها و فرصت‌ها



فرآورده‌های خبری و تولیدات پژوهشی در بخش‌های زیر قابل دسترس است:

– وب‌سایت خبرگزاری صدا و سیما (سرویس پژوهش) <http://www.iribnews.ir>

پژوهشگر: یاسر بهستی

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۲.....	چکیده	❖
۳.....	مقدمه و بیان مسئله	❖
۴.....	موانع کاربرد فناوری	❖
۴.....	مبانی نظری	❖
۵.....	نمودهای آموزش مجازی	❖
۵.....	انواع تعامل در آموزش مجازی	❖
۶.....	ویژگی محتوای مطلوب آموزش مجازی	❖
۶.....	نقش معلم در آموزش از راه دور	❖
۶.....	مزایا و معایب آموزش مجازی	❖
۷.....	سواد رسانه‌ای	❖
۸.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری	❖



- تحولات گسترده و توسعه سریع و حیرت‌آور فناوری‌های جدید در عرصه ارتباطات و اطلاع‌رسانی سبب شروع پارادایمی جدید در جوامع امروزی و اطلاق عنوان انقلاب شده که نمایان‌ترین محصول آن، شبکه اینترنت و رسانه‌های اجتماعی است.
- از آنجا که امر آموزش تعطیل‌بردار نیست، در شرایط کنونی نیز با توجه به شیوع ویروس کرونا برای جبران فعالیت‌های حضوری، عرصه آموزش از حالت سنتی خارج شده و عمدتاً در بستر اینترنت و فضای مجازی به صورت الکترونیکی، عموماً آنلاین و با تشکیل گروه‌های درسی در شبکه‌های اجتماعی و ارائه دروس به صورت غیرحضوری برگزار می‌شود.
- قدر مسلم موضوع سواد رسانه‌ای نیز به شرط فهم و درک صحیح آن می‌تواند پاسخی در خور به عمده مسائل و دغدغه ناشی از استفاده صحیح از رسانه‌ها و فناوری‌های نوین و نیز پیام‌های تولیدی آنها باشد. شاهدیم از استعاره **نت‌وند** به جای شهروند استفاده می‌شود که در ارتباط با موضوع سواد رسانه‌ای استعاره بسیار معناداری است از همین رو سواد رسانه‌ای پاسخی بر عمده مسائل و پیامدهای چالش‌برانگیز استفاده و وسیع‌نتوندها از فناوری‌های نوین ارتباطی است.
- کیفیت عصر بی‌بدیل و ممتاز معلم و نقش‌آفرین در تربیت نسلی آگاه و شهروندان کن‌شگر برای جامعه، در میزان برخورداری‌اش از سواد رسانه‌ای به عنوان دانشی متکی بر مهارت در نظام آموزش فعلی کشور در حالی که روش یادگیری به اقتضای فراگیری بیماری کرونا در کشور به صورت آموزش از راه دور درآمده، از منظر یک نقیصه که از محدودیت‌های مهم آموزش‌های مجازی نیز به آن نگرسته می‌شود.
- با توجه به مفهوم امروز سواد، انواع و گستردگی آن که شامل سواد علمی، دیجیتالی، رسانه‌ای است نقش معلم نیز به تبع فراتر از انتقال معلومات است و آن هم بسط آگاهی و تفکر انتقادی است. لازمه این توانمندی، افزایش سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی مریبان و معلمان است که همین کیفیت معلمان در برخورداری از سواد رسانه آنان را برای تربیت این نسل واجد شرایط می‌کند.
- به نظر می‌رسد بیشتر موسسات رسمی آموزش و پرورش هنوز به دنبال تعاریف سنتی سواد آموزی و رویکرد آموزشی تمرین‌محور هستند.
- با توجه به حادث شدن شیوع گسترده کرونا و مسائل مبتلا به ناشی از آن، نبود برنامه‌ریزی در مورد به‌کارگیری مناسب‌ترین محیط‌های آموزش مجازی و ابهام در مورد اثربخشی کیفیت محتوای ارائه شده از این طریق و معیارهای سنجش در این مدل آموزشی همه و همه بر لزوم مضاعف تجهیز معلمان به دانش سواد رسانه تاکید دارد.

❖ مقدمه و بیان مسئله:

ضریب نفوذ اینترنت در جامعه افزایش چشمگیری داشته و زندگی همگانی با فضای سایبر گره خورده است، از همین رو توجه به ابعاد مختلف این پدیده و آشنایی با فرصت‌ها و تهدیدهای آن امری ضروری به نظر می‌رسد.

از ضرورت‌های عصر حاضر، نیاز آموزش و پرورش قرن بیست و یکم به نوعی از تعلیم و تربیت است که با این حجم عظیم از تغییرات حیرت‌آور فناوری همراه و همگام باشد.

از آنجا که امر آموزش تعطیل‌بردار نیست، در شرایط کنونی نیز با توجه به شیوع ویروس کرونا برای جبران فعالیت‌های حضوری، عرصه آموزش از حالت سنتی خارج شده و عمدتاً در فضای مجازی به صورت الکترونیکی، عموماً آنلاین و با تشکیل گروه‌های درسی در شبکه‌های اجتماعی و ارائه دروس به صورت غیرحضوری برگزار می‌شود. آموزش از راه دور سال‌هاست در دنیا متداول و رایج است اما ترکیب این نوع آموزش با اینترنت منجر به ابداع روش جدید تدریس به نام آموزش مجازی شده است. (محمدی ۱۳۸۲، ص ۹۸)

در این نوع از یادگیری که از ابزارهای وب ۲ مانند پادکست، وبلاگ، ویکی، شبکه‌های اجتماعی و ... نیز بهره برده می‌شود، ویژگی مدرس و فراگیر به طور چشمگیری متحول شده و مدرسان به جای سخنرانی صرف و انتقال دانش به فراگیران، نقش راهنما، هماهنگ‌کننده، تسهیل‌گر و مشاور را دارند. (یزدانی و تمنایی فر ۱۳۹۲)

قدر مسلم موضوع سواد رسانه‌ای نیز به شرط فهم و درک صحیح آن می‌تواند پاسخی در خور به عمده مسائل و دغدغه ناشی از استفاده صحیح از رسانه‌ها و فناوری‌های نوین و نیز پیام‌های تولیدی آنها باشد. شاهدیم از استعاره **نت‌وند** به جای شهروند استفاده می‌شود که در ارتباط با موضوع سواد رسانه‌ای استعاره بسیار معناداری است از همین رو سواد رسانه‌ای پاسخی بر عمده مسائل و پیامدهای چالش برانگیز استفاده وسیع نت‌وندها از فناوری‌های نوین ارتباطی است.

از دیگر سو وظیفه آموزش سواد رسانه‌ای بر عهده: (۱) نهادهای آکادمیک (۲) نهاد رسانه و (۳) نهادهای حقیقی و مدنی است. در این میان آموزش و پرورش به عنوان رسمی‌ترین نهاد آکادمیک عمل می‌کند. به عبارت دیگر، حال که نهاد آموزش و پرورش مطابق نیازهای روز جامعه با تالیف و چاپ کتاب تفکر و سواد رسانه‌ای برای آموزش دانش‌آموزان این سرزمین با هدف تربیت انسان کارآمد و خلاق و نسلی پویا، به این عرصه ورود پیدا کرده است، هدف پژوهش حاضر معطوف به بررسی ضرورت و کیفیت برخورداری معلمان از سواد رسانه‌ای (از انتخاب ساده رسانه‌ای تا نقد متن)، رسیدن به سطح عمیق آن (فهم و تفسیر زمینه‌های بازنمایی متن)، و امر تولید (که در سطح عالی سواد رسانه‌ای واقع شده است)، می‌باشد.

به قول ژان پیازه "زیباترین اصلاح و بازسازی آموزش و پرورش در صورتی که معلم به تعداد کافی و با کیفیت در اختیار نباشد با شکست روبرو خواهد شد (کاروان ۱۳۶۷).

کیفیت عنصر بی‌بدیل و ممتاز معلم و نقش‌آفرین در تربیت نسلی آگاه و شهروندان کنشگر برای جامعه، در میزان برخورداری‌اش از سواد رسانه‌ای به عنوان دانشی متکی بر مهارت در نظام آموزش فعلی کشور در حالی که روش یادگیری به اقتضای فراگیری بیماری کرونا در کشور به صورت آموزش از راه دور درآمده، از منظر یک نقیصه که از محدودیت‌های مهم آموزش‌های مجازی نیز به آن نگریسته می‌شود، مسئله پژوهش بوده است.

تعریف عملیاتی از سواد رسانه‌ای در گزارش پیش رو، استفاده بهینه و مطلوب از ابزارهای نوین رسانه‌ای در کنار مقوله توانایی تهیه و تولید محتوای متناسب برای امر آموزش به منظور ارتقای کیفیت یادگیری و یاددهی توسط معلمان است.

❖ موانع کاربرد فناوری



❖ مبانی نظری

تکیه اصلی این مطالعه بر نظریاتی است که معطوف به دو حوزه آموزش و رسانه هستند که به قرار زیرند:

- عوامل مرتبط با سواد رسانه‌ای مطابق دیدگاه پاتر^۱ شامل «ساختارهای دانش»، «منبع شخصی»، «وظایف پردازش اطلاعات» و «مهارت‌ها و توانایی‌ها».
- نظریه الیزابت تامن^۲ تصریح دارد سواد رسانه‌ای همانند فیلتری دایره‌ای عمل می‌کند، چنانکه جهان متراکم از پیام‌ها، از لایه‌های فیلتر سواد رسانه‌ای عبور کند مشکل مواجهه با پیام معنادار می‌شود. پیام رسانه‌ای در ۳ لایه عمل می‌کند:

لایه اول: اهمیت برنامه ریزی شخص در نحوه استفاده از رسانه‌ها (رژیم مصرف)

لایه دوم: توجه به جنبه‌های نامحسوس‌تر رسانه و پرسش‌ها و موضوعات عمیق مانند ویژگی پیام‌ها، ارسال‌کننده پیام‌ها و ...

لایه سوم: مهارت لازم برای مصرف انتقادی رسانه‌ها؛ پرداختن به تجزیه و تحلیل و سؤال درباره‌ی چارچوب‌های ساخت پیام و اهمیت داشتن شناخت حقایق و جنبه‌های حذف شده پیام از سوی مخاطب (تامن ۱۳۸۰)

- نظریه آموزش اطلاعات هم می‌گوید فرآیند ارتباطی زمانی شروع می‌شود که منبع از میان تمام پیام‌های ممکن یک پیام را انتخاب کند.

1 .Potter, W. James

2 . Thoman, E

❖ **نمودهای آموزش مجازی:**

از مهمترین رویکردهای عصر اطلاعات، آموزش مجازی و دارای نمودهای متفاوتی است که می‌توان در دسته‌های سه‌گانه تقسیم‌بندی کرد:

۱. یادگیری از راه دور: اولین بار در سال ۱۹۷۸ در فنلاند اجرا شد. در این نوع از یادگیری همانند آموزش سنتی نیازمند حضور معلم است. همچنین کتاب، صوت یا حتی ویدئو و سایر مواد آموزشی معمولاً مورد استفاده قرار می‌گیرند.
۲. یادگیری برخط: این شیوه از اواخر دهه ۱۹۸۰ میلادی در دانشگاه هاروارد و میشیگان مورد استفاده قرار گرفت. مهمترین وجه تمایز این روش با کلاس‌های سنتی در محیط یادگیری است. در واقع مثلث معلم، متعلم و محیط لازمه برگزاری آن است با این تفاوت که محیط کاملاً مجازی است.
۳. یادگیری تلفیقی مجازی: در این نوع از یادگیری نیز، تمام روش‌های تدریس و امکانات آموزشی که در روش‌های سنتی آموزش و یا سایر صور یادگیری مجازی وجود داشت را می‌توان در امر آموزش دخیل کرد: سخنرانی، پاورپوینت، صوت، نمودار و ... (منتظر ۱۳۸۴)

❖ **انواع تعامل در آموزش مجازی:**

در محیط یادگیری الکترونیکی از سه نوع تعامل یاد می‌شود:

تعامل فراگیر - مربی

تعامل فراگیر - فراگیر

تعامل فراگیر - محتوا

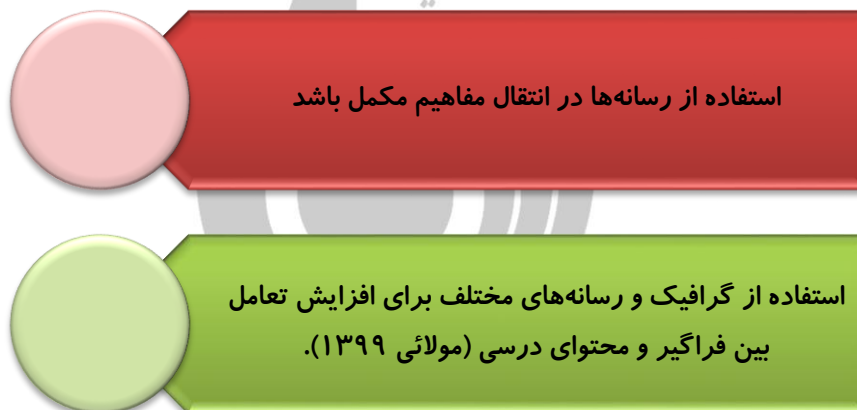
❖ ویژگی محتوای مطلوب آموزش مجازی:

در مجموع می‌توان گفت که محتوای دوره‌های الکترونیکی باید دارای ۴ ویژگی باشد:



❖ نقش معلم در آموزش از راه دور

این نقش دو بعدی است و شامل آموزش و مشاوره که به طور برابر برای فردی کردن موارد یادگیری مهم است. در طراحی دروس مجازی، باید قابلیت‌های زیر محقق شود:



❖ مزایا و معایب آموزش مجازی

ظرفیت آموزش مجازی تقریباً نامحدود است از جمله:

- امکان طراحی برنامه درسی توسط هر متعلم منطبق بر نیاز شخصی
- ایجاد فرصت‌های برابر یادگیری
- امکان استفاده از محتوای آفلاین
- جامعیت گرایي
- متعلم محوری
- هزینه‌های کمتر در صورت وجود زیرساخت وب

- تنظیم آهنگ یادگیری
 - حذف مطالب تکراری، صرفه‌جویی اجتماعی و ملی
 - افزایش قدرت نگهداری اطلاعات
 - افزایش امکان پیگیری کار فراگیر
 - امکان خودارزشیابی
 - تاثیرات مثبت فرهنگی و اجتماعی ناشی از عدم نیاز به مهاجرت؛ (شعبانی و محمودی ۱۳۹۸)
- از معایب و چالش‌های آموزش مجازی نیز موارد زیر را می‌توان برشمرد:

- مشکلات سامانه‌های آموزش مجازی
- نوسانات شبکه جهانی اینترنت و مسئله پهنای باند
- حذف تقریبی زبان غیر کلامی
- محدودیت‌های فرهنگی
- چالش ارزشیابی از متعلمان (کیان، ۱۳۹۳).

❖ سواد رسانه‌ای

موضوع سواد رسانه‌ای که دهه ۱۹۶۰ یونسکو به این موضوع و اهمیت آن ورود پیدا کرد یکی از اصلی‌ترین محورهای تحقیقات بین رشته‌ای در حوزه علوم اجتماعی و رفتاری در کشورهایی همچون آمریکا و کانادا بوده است (مک وایرتر و همکاران، ۲۰۱۱) و هم در محافل سیاسی و تصمیم‌گیری (روبین ۱۹۹۸) دغدغه‌هایی جدی در ارتباط با کاربران و مصرف‌کنندگان فناوری‌های نوین ایجاد کرده است.

از میان تعاریف گوناگون سواد رسانه‌ای دایره‌المعارف بین‌المللی ارتباطات می‌نویسد: سواد رسانه‌ای توانایی دستیابی، تحلیل، ارزیابی و خلق پیام‌هایی از میان متون مختلف است.

صاحب‌نظران علم ارتباطات سواد رسانه‌ای را مفهومی می‌دانند که در ۵ پرسش زیر مطرح می‌شود.

- ۱- چه کسی پیام‌های رسانه‌ای را می‌آفریند؟ ۲- کدام یک از متون رسانه‌ها برای جلب توجه مخاطبان استفاده شده است؟ ۳- چگونه افراد مختلف، قضاوت‌ها و تفاسیرهای گوناگونی از پیام‌های یک‌سان دارند؟ ۴- ارزش‌ها و سبک‌های زندگی که در رسانه‌ها ارائه می‌شوند، کدامند؟ ۵- هدف سازندگان و آفرینندگان پیام چیست؟
- از نگاه یونسکو نیز، سواد رسانه‌ای بر درک کارکرد رسانه‌ها، ارزیابی و تحلیل کارکردها و چگونگی تعامل عقلانی با رسانه‌ها در جهت خود‌مدیریتی، تاکید دارد.

با توجه به اینکه در جوامع امروزی افراد بیش از هر زمان دیگری از طریق فناوری‌های ارتباطی همچون موبایل و اینترنت با یکدیگر در ارتباط و تعامل هستند، این تعامل فناورانه، نقطه‌کانونی مطالعات و تحقیقات مربوط بر سواد رسانه‌ای به خصوص با تأکید بر تاثیرات رفتاری، شناختی، اخلاقی، فیزیکی، فرهنگی، اجتماعی، روانی و احساسی این فناوری‌های نوین در زندگی روزمره انسان‌ها است (روبین ۱۹۹۸)

کوتاه سخن اینکه تجهیز به این هنر طیفی از توانایی‌ها را امکان می‌دهد از تنظیم رژیم مصرف رسانه‌ای تا توان نقد و تفکر نقادانه و در سطح نهایی آن، تولید رسانه‌ای.

راهکارهای تجهیز و تقویت معلمان به سواد رسانه ای و اطلاعاتی

- مهارت دسترسی: دسترسی به منابع اطلاعاتی و رسانه‌ای مانند پایگاه‌های اطلاعاتی و کتابخانه‌ای
- مهارت استفاده کاربرد: مهارت فنی استفاده از رسانه‌ها - چگونگی نصب نرم افزار و ...
- مهارت تجزیه و تحلیل و ارزیابی: شامل تفکر انتقادی، تفکر خلاق، مهارت پرسشگری، مهارت مقایسه
- مهارت تولید: توانایی تولید محتوا که علاوه بر مهارت فنی نیازمند فراگیری مهارت‌های هنری است (امیری ۱۳۹۸).

❖ جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

تحولات گسترده و توسعه سریع و حیرت‌آور فناوری‌های جدید در عرصه ارتباطات و اطلاع رسانی منجر به شروع پارادایمی جدید در زندگی جوامع امروزی و اطلاق عنوان انقلاب شده که نمایان‌ترین محصول آن، شبکه اینترنت و رسانه‌های اجتماعی است.

آموزش و تربیت نت‌وند آگاه و قادر به تفکر انتقادی در ارتباط با محتوای حجم و سیعی از پیام‌هایی که در بستر تعاملات روزانه از کانالهای مختلف دریافت می‌کند. مطالبه تحلیل منبع پیام و چرایی دریافت پیام‌های ارتباطی، قادر به تعامل و به چالش کشیدن ساختارهای سازمان‌های رسانه‌های مدرن و ... وظیفه ای است که بر عهده نهادهای آموزش و فرهنگی همچون آموزش و پرورش، دانشگاه‌ها و ... است (عباس قنبری ۱۳۹۸). در پیشانی این امر، سازمان آموزش و پرورش به عنوان مهمترین و اصلی‌ترین متولی سواد آموزی در کشور قرار دارد.

با توجه به مفهوم امروز سواد، انواع و گستردگی آن که شامل سواد علمی، دیجیتالی، رسانه‌ای است نقش معلم نیز به تبع فراتر از انتقال معلومات است و آن هم بسط آگاهی و تفکر انتقادی است. لازمه این توانمندی، افزایش سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی مریبان و معلمان است که همین کیفیت معلمان در برخورداری از سواد رسانه آنان را برای تربیت این نسل واجد شرایط می‌کند.

به نظر می‌رسد بیشتر موسسات رسمی آموزش و پرورش هنوز به دنبال تعاریف سنتی سواد آموزی و رویکرد آموزشی تمرین محور هستند.

متأسفانه به رغم اینکه برنامه‌های یادگیری الکترونیک، ادعای رشد شناختی به‌ویژه مهارت‌های تفکر انتقادی را دارند، اما این وجه در متعلمان ضعیف ارزیابی می‌شود که نقش معلم در این میان بسیار برجسته به نظر می‌رسد.

نکته قابل تامل دیگر که به عنوان یکی از چالش‌های اصلی نیز مطرح است رویکرد حاکم بر این فضای آموزشی در کشور است که به شکل «ارائه‌ای» بوده و عدم تغییر نقش معلم به عنوان هادی و تسهیل‌گر و متعلمی که می‌بایست جستجوگری فعال اطلاعات بشود از نقیصه‌ای به نام ضعف تعامل در اسلوب جاری سیستم آموزشی کشور حکایت دارد.

به علاوه با توجه به حادث شدن شیوع گسترده کرونا و مسائل مبتلابه ناشی از آن، نبود برنامه‌ریزی در مورد به‌کارگیری مناسب‌ترین محیط‌های آموزش مجازی و ابهام در مورد اثربخشی کیفیت محتوای ارائه شده از این طریق و معیارهای سنجش در این مدل آموزشی، همه بر لزوم مضاعف تجهیز معلمان به هنر و دانش سواد رسانه تاکید دارد.